

»Po skoraj osmih mesecih odstranjevanja ovir, ki so nas ločile od žrtev, smo končno stali pred ogromno belo gmoto, ki ji nismo videli konca. ... Naleteli smo na trupla, na katerih so bili vidni lasje, nohti, koža, ušesa ...« so zapisali zgodovinar Mitja Ferenc, rudar Mehmedalija Alić in policist Pavel Jamnik.

Okostja 3450 pomorjenih domobrancev pred breznom Macesnova gorica. Hrani jih kočevska komunala. Predsednik Slovenske škofovske konference in novomeški škof Andrej Saje je v pridigi pri maši na lanski spominski slovesnosti pred breznom pod Krenom v Kočevskem rogu dejal, da je najustreznejše mesto pokopa osrednje ljubljansko pokopališče, kjer so pokopane tudi druge žrtve vojn in vojaki različnih narodnosti. Tudi okupatorski vojaki.

Huje od Hude jame

IVAN PUC
ivan.puc@reporter.si

Pred petnajstimi leti, 3. marca 2009, je rudarska ekipa pod vodstvom Mehmedalije Alića na 71. delovni dan prebila še zadnjo, enajsto pregrado v Barbarinem rovu. V rovu in jašku opuščene rudnika je našlo smrt 1416 žrtev. Zgodba mučnega iskanja mesta pokopa se žal ponavlja tudi pri pokopu 3450 po vojni pobitih domobrancev, vrženih v jamo Macesnova gorica v Kočevskem rogu.

ljubljski župan Zoran Jankovič zavrača pokop v prestolnici države. V podjetju Žale so povedali, da tudi po preureditvi in širitvi pokopališča za pokop žrtev po zakonu o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev nimajo prostora. Država, najprej njena vladajoča koalicija in vlada, se civilizacijskemu izzivu nepokopanih žrtev in podaljševanju njihovega izbrisa iz javnega spomina ne bosta mogla več dolgo izogibati.

Pokopališče na Žalah se širi

Vseh 1416 najdenih žrtev Hude jame (med njimi najmanj 16 žensk, nihče ni bil mlajši od 17 let) je bilo leta 2016 in nato še leta 2017 pokopanih na Dobravi pri Mariboru – drugje zanje ni bilo primerne prostora. Ni pa ga tudi za pokop 3450 žrtev iz jame Macesnova gorica pa tudi za 53 pomorjenih dolenskih Romov – vse v svojih prostorih hrani kočevska komunala. Optimizem župana Jankoviča, da bo, kot rad ponavlja, ubranil mesto heroj, ni stvaren, ugotavlja zgodovinar Jože Dežman. »Saj vendar ne gremo v Putinov objem.« Po zakonu mesto pokopa določa vladna komisija za reševanje vprašanj prikritih grobišč, spomnimo njenega predsednika, ki pa na to pravi,

da je komisija velikokrat prevzemala obveznosti, ki pritičejo politiki oziroma slovenski državi.

Peter Sušnik, ki v vladni komisiji zastopa Novo slovensko zavezo, nam je dejal, da je zanje sprejemljiv pokop žrtev na Žalah ali kot alternativa vojaško pokopališče na Orlovem vrhu, kjer je bilo domobrantsko pokopališče, a so ga po vojni zravnali z zemljo. Če v Ljubljani nikakor ne morejo najti pokopnega mesta, bi radi najprej slišali za razloge. Pokopališče na Žalah se namreč širi, skoraj še za enkrat in prostora bi moralo biti dovolj.

Ko ima glavno besedo župan

Bi lahko k iskanju soglasja prispevala predsednica republike Nataša Pirc Musar? Prizadeva si, pravi, za čim širši konsenz v družbi in za podporo odločitvi o dostojnem skupnem pokopu posmrtnih ostanke žrtev v skupni grob. »Resda izkazuje interes, a ne vemo, kaj natančno bi želela. Srečanje, ki ga je imela lani oktobra, kot so objavili v njenem uradu, s predstavniki organizacij, ki delujejo na področju sprave, je izzvenelo bolj v slogu: mi smo za, ampak važno je, da se vi strinjate z nami. Pa se ne,« pravi Sušnik.

Bi kazalo nekako vplivati na župana Jankoviča, kar pa ni nihče pripravljen storiti? »Če ni nikogar nad njim in se ga nihče ne upa poklicati in pozvati, naj razloži, zakaj pokop na Žalah ni mogoč, potem se velja zamisliti, kam smo pripeljali državo, ko ima neki župan več besede od vlade oziroma predsednika ali predsednice republike,« pravi Sušnik, ki je spomnil na to, da Ljubljana kot glavno mesto dobiva precej sredstev prav kot prestolnica. »Ko gre za zadeve, pomembne za državo, bi pričakovali, da se županu to pojasni,« je jasen nekdanji predsednik Nove slovenske zaveze.

Pokop na Brezjah?

Ena od rešitev, ki je bila ponujena v vse večji zadregi, je pokop okostij na Brezjah, na delu pokopališča, ki je v tem osrednjem romarskem središču v lasti ljubljanske nadškofije. Kot smo neuradno izvedel, je iz različnih razlogov zamisel vprašljiva. Glede možnosti pokopa na Brezjah Sušnik pravi, da so jo kot zadnjo rešitev ponudili v pri-

meru, če bi jih kdo prepričal, da v Ljubljani pokop res ni mogoč. »Nekdo bo moral najti rešitev. Ne vem, zakaj bi jo morali mi,« je še dejal Sušnik.

Katoliška cerkev sicer ne stoji križem rok, a z iskanjem rešitev niso zadovoljni. Predsednik Slovenske škofovske konference in novomeški škof Andrej Saje je na Goriškem večeru lani junija povedal, da so imeli glede pokopa žrtev iz brezna Macesnova gorica v Ljubljani »več pogovorov, vendar doslej ni bilo nobenega uspeha«. Ta teden v sredo se bodo na posvetu sestale organizacije in društva – društvo Nova slovenska zaveza, Društvo Združenja ob Lipi sprave, civilna iniciativa Prebudimo Slovenijo in pobuda Vseposvojitev – ki zastopajo potomce žrtev iz prikritih grobišč in vnovič pretresla tudi dileme pokopa žrtev teh grobišč. Ne gre le za nepokopane ostanke žrtev, pomorjenih v Macesnovi gorici, pojavljajo se tudi predlogi, naj bi prekopali žrtve Hude jame z mariborskega pokopališča.

Domobrantsko pokopališče (zravnano z zemljo) še vedno obstaja

Ena od možnosti pokopa, z njo se strinjajo v Novi slovenski zavezi, je (nekdanje) domobrantsko pokopališče na Orlovem vrhu na ljubljanskem Grajskem griču. Vladna komisija za prikrita grobišča je novembra 2019 s sondiranjem ugotovila, da na jugovzhodnem delu griča, kjer je bilo leta 1943 urejeno vojaško pokopališče za padle domobrante, ki jih ni bilo moč pokopati v domačem kraju, še vedno leže posmrtni ostanke. Izmed petih odkritih grobov so bili v štirih večji ali popolnoma nedotaknjeni ostanke pokojnika. Ker je mestna uprava brez oklevanja dala soglasje

za sondiranje, je bila najdba okostij tudi za ljubljanskega župana očitno presenečenje.

Mestna oblast je s pokopališča na Orlovem vrhu odstranila kovinski križ, ki ga je pred leti postavila Nova slovenska zaveza. Še pred sondiranjem so po besedah njenega predsednika Matije Ogrina želeli v kapeli na ljubljanskem gradu obhajati mašo za pokojne domobrantske vojake, a so mestne oblasti, potem ko so bila njihova obvestila že objavljena, sporočile, da bo kapela tačas zasedena, zato so jo obhajali uro pozneje v Šentjakovski cerkvi.

Nagovor nekdanjega vikarja Jožeta Pluta na domobrantskem pokopališču na Orlovem vrhu.

Predsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč Jože Dežman pred leti v začasnem odlagališču ostankov žrtev v strojnici Barbarinega rova

Podpredsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč Mitja Ferenc: »Sorodniki žrtev, odpeljanih v Rog, si želijo pokopno mesto na Žalah.«

Oktober lani se je predsednica republike Nataša Pirc Musar srečala s predstavniki društva Nova slovenska zaveza, Društva Združenja ob Lipi sprave, civilne iniciative Prebudimo Slovenijo in pobude Vseposvojitev.

Peter Sušnik, član vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč: »Kam smo pripeljali državo, ko ima neki župan več besede od vlade oziroma predsednika ali predsednice republike.«

Ob tem smo se spomnili na odgovor prvosodne ministrice v odhajanju Dominike Švarc Pipan, da sicer razume, naj bodo žrtve, če se le da, pokopane blizu domače kraja. »A gre za žrtve množičnih pobojev, lahko jih pokopljemo tam, kjer je za to ustrezen prostor. Tudi žrtve iz Hude Jame niso pokopane v bližini svojih domov, in to se ne problematizira.« Očitno se to vendar »problematizira«. Tudi ona je v intervjuju za *Reporter* debato o nasprotovanju pokopu posmrtnih ostankov romskih žrtev poboja maja po preizkušenem vzorcu hitro pripisala notranji politiki, rekoč, da se »tragični dogodek zlorablja za notranjepolitične ideološke namene«.

Opozorila evropski javnosti

Sorodniki žrtev, odpeljanih v Rog, si želijo, da bi bili pokopani na Žalah, je za *Družino* nedavno dejal podpredsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč Mitja Ferenc. Sprašuje se, ali bomo po osemdesetih letih, potem ko smo jih ves ta čas pustili ležati brezimne, zdaj zatrli še čustva njihovih svojcev? »Bo neko trmoglavljenje nov, še dodaten vir razhajanja in bolečin?«

Ferenc v pogovoru za naš tednik upa, da pokop žrtev ne bo stvar teh ali onih volitev. Dobro je, da v nekaj zadnjih kampanjah to ni bila tema razdvajanj, glede peticije o žrtvah povojnega komunističnega obdobja, ki jo je pred dnevi obravnaval pristojni odbor Evropskega parlamenta, pa kot njen prvopodpisani zagotavlja, da nikakor ni bila vložena z mislijo na evropske volitve. Da jo je obravnaval odbor za peticije, je moralo preteči kar precej časa, od takrat, ko je med samo spominsko slovesnostjo na Trgu republike 16. maja lani vlada na urgentno sklicani seji ukinila nacionalni dan spomina na žrtve komunističnega nasilja.

Pred dnevi je prejel pismo predsednice odbora za peticijo Dolors Montserrat, v katerem ga obvešča, da se bo odbor po razpravi obrnil na Evropsko komisijo in tudi na slovensko vlado. To je bila lani najbolj množično podprta peticija, ki jo je prejel Evropski parlament, pravi Ferenc in poudarja, da ne gre le za žrtve medvojnih in povojnih pobo-

Kdo so zločinci v Hudi jami?

Po razkritju Hude jame se je policija usmerila v iskanje še živečih pripadnikov 1. bataljona 3. brigade slovenske divizije Knoja, za katerega se ve, da je bil konec vojne na območju Celja in Laškega. Opravili so krepko več kot sto informativnih pogovorov, ki so jim pomagali pri rekonstrukciji dogajanja v času pobojev, noben pa ni neposredno obremenil niti ene od še živečih oseb.

V Arhivu Slovenije so našli dokument o varnostni situaciji v 3. brigadi, v katerem piše, da se je »zgodil primer, da so posamezni oficirji govorili ostalim svojim tovarišem o likvidacijah ... Pogovorili smo se s štabom divizije, da so bili vsi taki primeri odn. ljudje klicani na odgovornost in kaznovani. Sedaj se vodi kampanja po partijski liniji o budnosti in konspiraciji.« Iz dokumenta se vidi, da je bilo izvajanje pobojev znano vodstvu štaba, kar demantira izjave komandanta 1. divizije Knoja Bojana Polaka Stjenke.

jev, temveč tudi za spomin na zapornike v taboriščih, žrtve nasilnih razlastitev premoženja, montiranih procesov, ustreljenih na državni meji ... Vlada, ki ni prepuznala bolečine pomembnega dela državljanov, bi storjeno napako morala priznati in jo popraviti. To je za pisca peticije razlog opozorila evropski javnosti. Naj spomnimo, da je razkritje Hude jame tudi takratni minister za šolstvo SD Igor Lukšič v slogu teorije zarote pripisal kar evropskim volitvam.

Delo naj bi opravljeno v dveh mesecih

Podpredsednik vladne komisije pričakuje tudi dejavnejšo vlogo predsednice republike, pri čemer je spomnil na pomemben prispevek nekdanjega predsednika Boruta Pahorja. Pripravljeni so se sestati tudi s predsednikom vlade in ministrom za obrambo, saj je leta 2021 Uprava Republike Slovenije za vojaško dediščino prevzela pristojnost upravljanja in varstva vojnih grobišč in prikritih vojnih grobišč.

Ferenc si ne dela iluzij glede na izkušnje v več kot treh desetletjih, odkar raziskuje prikrita grobišča. Program dela komisije je letos že v vladnem medresorskem usklajevanju. Lani je bil skupaj s finančnim načrtom sprejet šele v začetku septembra, čeprav so program vladi predali že v začetku leta. »Vsako leto se dogaja, da izvajalci del pogodbo prejmejo šele proti koncu proračunskega leta. Program dela komisije sestavimo januarja in februarja, vlada ga spomladi sprejme, ministrstva pa pridajo ustrezen podpis v začetku septembra. Sredi novembra je proračunsko leto pri kraju, kako naj torej izvajalci opravijo delo v dveh mesecih, ki bi ga morali v letu dni?«